Ochrana přírody a lesnictví – co je spojuje, a co naopak rozděluje

Jan Plesník

Lesy představují hned po zemědělsky využívaných plochách, tedy orné půdě a pastvinách, v různých částech světa druhou nejrozšířenější kategorii krajinného pokryvu neboli zemského krytu. Tento klíčový typ ekosystému se stal předmětem zájmu nejen tradiční lidské činnosti, kterou lesnictví bezesporu je, ale i ochrany přírody, krajiny a v širším pojetí také biologické rozmanitosti. Podívejme se proto v následujících řádcích, v čem se oba přístupy odlišují a kde mezi nimi panuje alespoň částečná shoda.

Pohled do zpětného zrcátka

Tvrzení, že využívání lesů je spjaté s rozvojem lidské civilizace od samého počátku, není ani zdaleka nadsazené. Nicméně vznik lesnictví coby vědeckého oboru i specifické hospodářské činnosti spadá do 17. století, kdy se začínají objevovat první snahy o regulaci těžby dřeva v okolí míst, kde je vyšší spotřeba dřeva, jako jsou oblasti, kde probíhá těžba nerostných surovin nebo kde jsou provozy rozvíjejícího se průmyslu, kupříkladu sklárny (Fanta 2007, Podrázský 2009, Sloup 2010).

Ochrana přírody je ve srovnání s lesnictvím, odvětvím úzce spojujícím přírodu a lidskou společnost, včetně hospodářství, o trochu mladší. Coby široká mezioborová společenská profesní činnost snažící se uchovat přírodu v dlouhodobě příznivém stavu a vymezená jasnými cíli a postupně i pravidly se ustavila začátkem 19. století. Přitom snaha chránit určité části přírody před vlivem člověka sahá až do prehistorického období, kdy šlo především o nápadné krajinné prvky kultovního a později náboženského významu. Ve středověku a v raném novověku uvedenou činnost motivovalo úsilí vlastníků si někdy i za cenu drakonických trestů udržet monopol na přírodní zdroje.

Péče o přírodní a krajinné dědictví se v romantickém období soustředila na ochranu mimořádných a zajímavých druhů a jevů a pozdě

Tabulka 4 Hlavní paradigmata ochrany přírody a krajiny

Období	Doba trvání	Základní rámec
romantické období	1810–1880	romantická příroda
období divočiny	1880–1950	divočina, příroda jako památka
konzervační období	1950–1980	rovnováha v přírodě
období péče	1980–2005	biologická rozmanitost, udržitelné využívání zdrojů
období integrace ochrany přírody do činnosti jiných resortů	od roku 2005	ekologická integrita, ekosystémové služby a přírodní kapitál

ji jakékoliv divočiny. Od padesátých let 20. století v ní coby základní rámec převládala koncepce dlouhodobé rovnováhy v přírodě, kterou později nahradila biologická rozmanitost a udržitelné využívání zdrojů. Od začátku nového tisíciletí ji charakterizuje mimo jiné přístup zaměřený na ekosystémové služby a přírodní kapitál a na ekosystémovou integritu – viz **tab. 4** (Plesník 2019, 2022).

Dnes podle oficiálních údajů zabírají lesy v České republice 33,2 až 37,1 procenta, v Evropské unii 39 procent, v Evropě bez Ruské federace 35 procent a ve světě 31 procent (FAO 2020, FAO and UNEP 2020, FOREST EUROPE 2020, European Parliament 2025, MZe 2025, NLI 2025).

Změny podnebí: co ještě není, s velkou pravděpodobností bude

Posuny v klimatu zatím nejsou považovány, a to ani v nejrůznějším prostorovém měřítku, za hlavního činitele ovlivňujícího přírodu a krajinu. Tím zůstávají změny ve využívání území, zejména rozpad, ničení a ztráta přírodních nebo přírodě blízkých biotopů následované působením invazních nepůvodních druhů a rovněž lidskou činností, zejména nadměrným využíváním populací, společenstev a celých ekosystémů. Podle uznávaných scénářů a dalších postupů postnormální vědy se ale popsaná zákonitost výrazně změní a nejpozději do konce 21. století, ale spíše ještě dříve, se mohou v pomyslném žebříčku dostat na první místo právě změny podnebí (IPBES 2019).

Uvedené tvrzení ale v žádném případě neznamená, že by se příroda a krajina České republiky působením změn podnebí neměnily, spíše naopak. Již delší dobu víme, že lesy hrají mimořádně významnou úlohu jak při zmírňování dopadů klimatické změny (mitigaci), tak přizpůsobování se (adaptaci). Současně bývají zejména v mírném podnebném pásu, ČR nevyjímaje, náchylné k negativním dopadům posunů v podnebí. K tomu připočtěme, že zmiňovaný hlavní činitel bohužel jen málokdy ovlivňuje přírodu a krajinu izolovaně, ale nejčastěji s dalšími spolupůsobícími faktory: dochází tak k jejich synergickému efektu (Fanta 1992, Plesník a Pelc 2009, Seidl a kol. 2017, Ač 2022, Marek a kol. 2022, Altman a kol. 2024).

Nezbytnost transformace lesnictví České republiky dokonale vystihuje poselství prvního vydání této knihy a současně její lakonický název: *Jiné klima – jiný les* (Fanta a Petřík 2021). Ostatně právě o tom je také publikace, kterou čtete.

O průniku a rozdílech

Ani ochrana přírody, ani lesnictví nepředstavují a z podstaty samé dost dobře nemohou představovat jednotný názorový proud. Navíc na les lze nahlížet jako na obnovitelný zdroj stále cennější suroviny, cíl pravidelné zdravotní nedělní procházky, místo pro tolik oblíbené houbaření či nezastupitelný, člověkem v různém rozsahu pozměněný ekosystém, zasazený do širší krajiny.

Nicméně oba obory mají společný cíl – a tím je zdravý les. V péči o přírodu a krajinu nabývá uvedené přiblížení podoby ekosystémové neboli ekologické integrity. Tímto termínem označujeme stav, kdy se v ekosystému udržují složení a funkční vztahy odpovídající přírodní biologické rozmanitosti. Vyjadřuje kapacitu určitého ekosystému pro podporu a dlouhodobou schopnost udržet vyrovnaný, celistvý a adaptivní celek s druhovým složením, prostorovou strukturou a funkční organizací, srovnatelnými s čistě přírodním ekosystémem příslušné oblasti. Jinak řečeno, ekosystémová integrita vyjadřuje složení, strukturu a fungování příslušného ekosystému v porovnání s uvedenými složkami, typickými pro přírodní, člověkem málo dotčený ekosystém v obdobném prostředí. Nesmíme opomenout, že zahrnuje možné

charakteristiky ekosystému na různých úrovních, od genů přes populace organismů a biotopy po ekosystémové životadárné procesy. A co je neméně podstatné, člověka nechápe jako stojícího nad ekosystémem nebo mimo něj, ale jako jeho integrální součást existující v rámci jeho limitů (Noss 1990, Pimentel a kol. 2000, Plesník 2010a, Karr a kol. 2022). Právě lesy patří mezi ekosystémy, kde byla tato koncepce rozpracována a uplatněna nejvíce (Dorren a kol. 2004, Hansen a kol. 2021, Jenssen a kol. 2021, Rogers a kol. 2022, Dias a kol. 2023).

Otázkou, zda druhově bohatší ekosystémy „pracují" lépe než ty s menším počtem druhů, se ekologie a později ochranářská biologie zabývá již od konce 19. století. Místy značně vzrušená, občas osobní či ideově laděná diskuse o tom, zda existuje pozitivní vztah mezi biologickou rozmanitostí, zastupovanou nejčastěji druhovou bohatostí, a fungováním ekosystémů, představovaném hlavně jejich produktivitou, vrcholila na přelomu tisíciletí.

V současnosti panuje i přes značnou komplexnost a dynamiku obou zkoumaných entit shoda na tom, že úbytek biodiverzity snižuje účinnost, s níž společenstva využívají nezbytné zdroje (živiny, vodu, světlo a kořist), vytvářejí biomasu, rozkládají a znovu uvádějí do oběhu nezbytné živiny a že biodiverzita zvyšuje stabilitu fungování ekosystému. Nicméně vliv biodiverzity na jednotlivé procesy není lineární, neplatí tedy přímá úměra mezi počtem druhů a účinností příslušného děje v ekosystému: přesto se vyvolané změny v ekosystému urychlují, pokud se úbytek biologické rozmanitosti zvyšuje. Druhově bohatší společenstva bývají produktivnější jednoduše proto, že zahrnují klíčové druhy, jež významně ovlivňují produktivitu, přičemž rozdíly v důležitosti organismů pro určitý ekosystémový proces zvyšují celkové využívání určitého zdroje.

Jednoduše řečeno, více druhů v ekosystému se dokáže účinněji a rychleji vzájemně zastupovat – hovoříme proto o portfoliovém efektu. Na druhé straně tato zjištění rozhodně neznamenají, že přírodní a přírodě blízké ekosystémy s nižší druhovou bohatostí jsou proto méně hodnotné. Celá řada z nich funguje docela dobře, pokud není poškozena naší civilizací (Vačkářová a Plesník 2005, Cardinale a kol. 2012, Plesník 2012, van der Plas 2019, Correira a Lopes 2023).

Ochrana přírody nesdílí s částí lesníků názor na účelnost monokultur, především smrkových. Obě skupiny se rozcházejí i v pohledu na nutnost zvýšené ochrany v konkrétních přírodovědecky cenných územích: na mysli máme zejména Křivoklátsko nebo Soutok. Zalesňování neproduktivních biotopů může vést ke zničení cenných zbytkových stanovišť, jako jsou úhory, luční prameniště, vlhké rašelinné louky či vřesoviště. Ani zásahy do lesního ekosystému podporující cílové druhy planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů nebo typy stanovišť často nejsou lesnickou veřejností vnímány pozitivně. Skutečnost, že státní organizace platí jiné státní organizaci újmu za ztížené hospodaření, je eufemisticky řečeno přinejmenším poněkud zvláštní.

První dosud existující chráněná území moderního typu ve světě, Evropě i na území ČR byla vyhlášena v lesním prostředí. Žofínský prales a prales Hojná Voda (1838) jsou považovány za třetí nejstarší chráněné území na světě (Plesník 2010b). Zřizování dalších lesních chráněných území pokračovalo i poté (Vrška a Hort 2008).

Ponechání určitých lesních ploch samovolnému vývoji představuje modelový příklad spolupráce mezi ochranou přírody, lesnictvím a vědeckovýzkumnými pracovišti (Hort 2021, Vrška a kol. 2022). Není ale žádným tajemstvím, že názory lesnické veřejnosti na bezzásahovost v určitých lesních ekosystémech, zejména větší rozlohy, s postoji státní i dobrovolné ochrany přírody nerezonují.

Spolupráce Lesů ČR, s. p., a Agentury ochrany přírody a krajiny ČR v roce 2021 mimo jiné umožnila zapsání Jizerskohorských bučin do prestižního Seznamu světového dědictví UNESCO jako vůbec první přírodní lokality v ČR.

Co dál?

Organizace spojených národů hovoří v souvislosti se životním prostředím o trojité krizi způsobené současně probíhajícími změnami podnebí, posuny v biologické rozmanitosti a pokračujícím znečišťováním prostředí cizorodými látkami (UNEP 2021). Vzhledem k jejímu globálnímu rozsahu se pochopitelně nevyhnula ani lesům v České republice. Naprosto převažující většina lesníků i vlastníků pochopila, že není jiné cesty než směřovat ke smíšeným, více prostorově diferencovaným

Obr. 34 Tradiční lesnictví prosazovalo na území České republiky pěstování smrku ztepilého (*Picea abies*) v rozsáhlých monokulturách, a to v různých výškových vegetačních stupních *(foto: Jan Plesník)*

porostům (Vrška 2025). Lesnické hospodaření založené na pěstování stejnověkých monokultur, nezřídka i na místech pro smrk ztepilý zcela nevhodných, a jejich obhospodařování holosečným způsobem není udržitelné, a to nejen s ohledem na klimatickou změnu.

Pro středoevropské lesy, dlouhodobě využívané člověkem a rostoucí v překvapivě rozmanitých podmínkách, se z pohledu globálních procesů, tedy nejen podnebných, ukazuje jako více než žádoucí víceúčelová péče kombinující rozmanité managementové přístupy. Pokud chceme vlivy trojité krize účinně a co nejdříve minimalizovat, přechod od maximálního udržitelného výtěžku dřevní hmoty k udržitelnosti nejlépe všech, nebo alespoň co největšího množství ekosystémových služeb poskytovaných lesy, a to včetně zásobovacích neboli statků, je naléhavou nutností. Rozumné uplatnění tak již nacházejí postupy, jako jsou ekologické lesnictví a další šetrné koncepce péče o les (Kjučukov a kol. 2021, Kadavý 2022, Vítková a kol. 2022, Hošek a kol. 2025).

Přestože to může znít jako klišé, bez smysluplné a současně oboustranně výhodné spolupráce mezi ochranou přírody a sektorem lesního hospodářství se při transformaci péče o lesní ekosystémy v České republice jednoduše neobejdeme.